

Børnelitteratur, bogklub og tidevand

Publ. i Modtryks børnebogklub nr. 1, 1983.

Børnekulturen som vare

Krisen er over os. Der er snart sagt ikke den ting, der ikke er gået krise i. Barnelivet er en af dem. Her som med andre af de marginaliserede dele af samfundslivet slår det hårdt igennem. Børn er snart ved at blive betragtet som luksusfænomener på linje med diverse forbrugsvarer, der kan spares væk, når det strammer til – og det uanset samfundets hele eksistens står og falder med dem. Men selvfølgelig er det på lidt længere sigt.

Et af de hjørner i barnelivet, der rammes af udsultningstendenser, er børnekulturen og børnelitteraturen. Antallet af udgivelser er faldende, markedet er ikke, hvad det var. Men inden man synger videre på jammersangen, var det nok umagen værd at se lidt på dens adresse. For det er ikke bare et spørgsmål om kvantiteter. Problemet er faktisk ikke, at der kommer for få børnebøger. Det er snarere et problem, at der kommer for mange, og at de for hovedpartens vedkommende er for ringe. I 1970 udkom der omkring 500 børnebøger, i slutningen af 70'erne toppede det med ca. 1000. Nu er det faldet med et par hundrede. Problemet er, at det er de forkerte, der spares væk som tendens. Tilsvarende gælder for børnekultur over en bred front.

Disse udgivelsestaler er udtryk for en tendens, der har præget 60'ernes og 70'ernes børnekultur. I denne periode har hverdagslivet i almindelighed og barnelivet i særdeleshed undergået noget af en om-

væltning. Barndom er hverken, hvad det var, eller hvad det kunne blive. Et væsenstræk i denne situation har været udviklingen af et bredspektret og omfattende børnemarked af diverse konsumprodukter. De spænder fra tøj, legetøj, slik m.m. til allehånde medieprodukter. Sødere og sødere og stadig mere kulørt glasur over bitre piller såsom kedsomhed, afmagtsfølelser, overfløddiggørelse og isolation, der er tiltaget i børnehøjde – som længere oppe.

Kulturindustrien for børn fungerer som et led i iscenesættelsen af det moderne barneliv. Det gør den som underholdning, som middel til opbevaring og udbytning af børn. Den er på mange måder et led i den sociale og bevidsthedsmæssige kontrol med dem.

Det børnelitterære supermarked

Denne tendens har været dominerende, også hvad angår børnelitteratur. Den har sat sig igennem i form af en standardisering og produktionalisering af børnebøgerne. Serieudgivelser præger ikke bare masselitteraturen, men også for eksempel det boom, der har været i 70'erne for, hvad man kunne kalde institutionslitteratur: emne- og problembøger for små og større. De står nu på hylderne i metervis efter de-visen ét stk. emne, ét stk. problem eller ét stk. følelse pr. bog. Opstykket tilfældig viden, bortforklaring af problemer, teknificering af følelserne. Hver ting sin kassette.

Da disse bøger begyndte at udkomme i 70'erne var de en fornøjelse. De havde deres baggrund dels i kritikken af den da herskende type børnelitteratur, dels i behovet for en børnelitteratur, der kunne orientere indbyggerne i børnereservatet om virkelighedsforhold. Men hurtigt udviklede det sig til et pædagogisk og litterært supermarked – en malende mølle, hvor de gode bøger har det med at forsvinde i strømmen af fast food.

For forlagene betød det en markedsudvidelse i et stort købedygtigt institutionsområde. Den økonomiske rationalitet medfører standardisering, opstykning, internationalisering, og hvad der ellers kan holde omkostningerne nede. Den kreative og holdningsmæssige investering får trange kår, ligesom nyudvikling og eksperiment, udover hvad den nødvendige markedsbestemte produktudvikling kræver. Den kræver nok, at produkterne udvikles, så de kan besvare de behov og spændinger, som livsomstændighederne fremkalder i børnene – de skal jo kunne sælges – men det betyder ikke, at de opfylder børnenes behov, eller at de er de bøger, de har brug for. Som flest er de indrettet på passivt konsum, eller de bliver fremmedbestemte (bort)forklaringer på alle mulige livsforhold.

Den karakter har også den bølge af fantasilitteratur, som i de senere år er skyllet frem. Fantasi, eventyr er godt nok, nærmest livsvigtigt, fx som redskab for børn, når de skal tilegne sig verden, sig selv og hinanden og virke aktivt med i det. Men i den udmøntning, det får, bliver der oftere tale om en likvidering af fantasi. Det bliver til fantasi- og spændingskonsum og et middel til at opsuge de spændinger og energier, som krisetiderne udløser i børnene. Det bliver til ferietrip til fantasiens

Mallorca eller spændingernes Chicago – pr. stedfortræder.

Sådanne tendenser dominerer det børnekulturelle billede. Nedsikringerne for øjeblikket (fx på bibliotekerne) forstærker dem. For det går først ud over de kvalitative nyudviklinger og alternativer. Forlagene som flest satser på det sikre og billige. Den danske produktion af billedbøger, som har glørværdige traditioner, har for eksempel trange kår. Billedbøger er dyre, eksperimenter er usikre, mens internationale samtryk er det modsatte, ligesom gamle gennemprøvede numre eller internationale bestsellers er sikre nok til udgivelse i de bogklubber, der beslaglægger en større og større del af markedet. Samtidig indsnævres udgivelsesfeltet, og det standardiseres. Safety first.

Alternativer

Men der er også andre tendenser. Kommercialiseringen er ikke enerådende. Bølgen af problemorienteret børnelitteratur fx Den har et af sine udspring i den såkaldt socialistiske børnelitteratur og kritik i begyndelsen af 70'erne. Den betegnede et opgør med den da fremherskende børnelitteratur. Denne var præget af lyserøde idyller, konsumfantastik og ideologisk spændingslitteratur.

Den socialistiske børnelitteratur havde karakter af en bevægelse og var selv del af en bredere bevægelse. Den var vendt mod de forhold, der dominerede barneliv og opdragelsesinstitutioner, og den var rettet mod at udvikle alternativer, modkultur, modtekster – modtryk. Den udløste heftige debatter, kritik, alternative tekster, alternative forlag. (Også Modtryk fik sin børnebogsafdeling med tilhørende debatmøder på Æsken).

Denne litteratur markerede sig i første del af 70'erne som et samlet fremstød, og det var den, der kom til at definere debatten og til en vis grad udviklingen på den børnelitterære scene. Den giver stadigvæk både Jacobsen og borgmesteren i Ballerup sære drømme. Den kom derudover til at spille en rolle i den omfunktionering, der sker i 70'erne, både hvad angår børnelitteratur og pædagogik.

I det stykke fik den også en skæbne, der var nærmest modsat hensigten. Den kom til at fungere som belejlig og billig produktudvikling for den etablerede børnelitteratur, der var i bekneb for fornyelser. Det kritiske helhedssyn kunne afvikles, mens teksttyper, teknikker, temaer m.v. kunne overtages stykvis.

Tværs gennem dette er mange af de bøger, der er lavet stadig væsentlige, ligesom den socialistiske børnelitteratur har vist sin sejglivethed. Nok er de fleste af alternativforlagene kollapsede, nok har bøgerne det med at forsvinde bagud eller drukne i den hurtige strøm af børnelitteratur, nok gik bevægelseskarakteren fløjten allerede ved midten af 70'erne, nok forsvandt gennemslaget i offentligheden og debatten – og der kunne nævnes endnu flere nok'er – men alligevel er Jacobsens mareridt ikke helt uden grundlag. Der produceres snarest flere børnebøger på dette grundlag end tidligere. Og de er ikke blevet ringere. Tværtimod. Både æstetisk og med hensyn til brugsværdi for børn har de udviklet sig til det bedre. Det er profilen, det at være del i et samlet fremstød, der er væk. Det betyder at bøgerne har det med enkeltvis at blive usynlige i den brede strøm.

Det er her, en bogklub af den art som startes af Modtryk, kan få en væsentlig funktion. I modsætning til de øvrige bogklubber, der centraliserer markedet, kan

denne fastholde en anden, kritisk og alternativ type læsestof for børn. Kommer den til at køre er der skabt et forum både for at samle de bedre af bøgerne (gamle som nye) op fra det litterære badevand før det ryger helt ud, og for at give bedre betingelser for ordentlige nyudviklinger. Bogklubben er et svar på såvel økonomisk nedtur som standardiseringstendenserne.

Der er lavet mange kedelige og prækenagtige socialistiske børnebøger, men der er også mange væsentlige bøger. Det er dem det kunne være godt at få fisket frem og fastholdt. Det er blevet lidt af en myte, at denne børnelitteratur var (og er) kedelig, bedrevidende, grårealistisk og fantasifjendsk. Det er en myte. Produktionen af fantastiske fortællinger og eventyr har altid stået stærkt i billedet. Fantasi og debat om den sag blev faktisk en hovedsag tidligt i udviklingen. Det, der har skabt myten, er dels en periodebestemt prioritering af realisme og virkelighedsorientering (og ikke en fantasiløs sådan), dels opgøret med konsumfantasteriet og dels modstandernes bekneb for argumenter. Tværtimod er både tekster, debat og fantasisyn et af grundlagene for den bedre del af de fantasi- og eventyrtekster, der kommer nu. På tilsvarende vis indgår et om ikke socialistisk samfundssyn, så dog et samfundskritisk og børneorienteret synspunkt som nærmest selvfølgelig grundlag i væsentlige dele af den danske produktion af børnebøger.

Perspektiver i børnekulturen

Sluttelig vil jeg fremhæve endnu en mod-tendens. Og det er snarest den vigtigste. Også her har den socialistiske strømning haft (og har) en afgørende betydning både litterært, pædagogisk og hvad angår kultursyn og praksis. I 70'erne har bør-

nene selv meldt sig på scenen. Der er siden Babypower i begyndelsen af ti-året lagde ud med bøger produceret af børnene selv, kommet mange af den slags. Det er ikke bare musik de laver, selvom det er mest markant og kører med tryk på. Børn producerer og deltager i produktioner over et bredt felt af børnekulturelle udfoldelser. Det kan selvfølgelig let risikere at blive opsuget og omsat til belejlig produktudvikling for mediebranchen med de konsekvenser det har: eliteræs, kommercialisering, kontrol og udbytning. Men børn er

robuste og de har fremtid foran sig. Indtil videre er bevægelseskarakteren og selvovertagelsen af de kulturelle udtryksmidler det overvejende. Børnenes involvering er noget af det mest løfterige, der er hændt børnekulturen i 70'erne. Og det ser ud til at have god fragt ind i fremtiden. Det er her kulturkampen i børnehøjde har sin vigtigste front i de kommende år.

Om bogklubben kan spille en rolle også her, er et spørgsmål, der får stå åbent. Men det ku' da være. Og selvom ikke, er den vigtig nok endda.